

СКЛАДНИЙ І СУПЕРЕЧЛИВИЙ ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА СОЦІАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Стаття вченого-конституціоналіста, судді Конституційного Суду України (далі КСУ) у відставці В. Кампа «Чи потрібна була конституційна демократія для становлення соціально зорієнтованої ринкової економіки в Україні у 1994—2004 роках? (критичні роздуми з приводу однієї статті)»¹ є полемічною і стосується реалізації державної економічної політики Президента України Л. Кучми з точки зору становлення конституційної демократії та соціально зорієнтованої ринкової економіки. Його полеміка з академіком-економістом П. Гайдучьким є коректною і має науковий характер.

Свого часу мені довелося аналізувати діяльність українських президентів², і тому вважаю дуже цікавою обрану автором статті тему та її проблеми. Інститут президентства в Україні — ключовий конституційний інститут, і його роль у суспільно-політичному житті країни є визначальною. Від президента в Україні багато що залежить, але не все. І саме у період президентства Л. Кучми була фактично зроблена перша, хоч і невдала, спроба збалансувати розвиток конституційної демократії та соціально зорієнтованої ринкової економіки.

Повертаючись до теми полемічної статті судді КСУ у відставці В. Кампа, перш за все треба пам'ятати про таке. Як відомо, Президент України Л. Кучма (1938 р. нар.) до цього був директором ракетно-супутникового комплексу розвитку КБ «Південне» імені М.К. Янгеля», а також одним із керівників космічної станції «Байконур» у Казахстані, з якої запускались радянські космічні апарати. Леонід Данилович був народним депутатом України першого скликання і третім Прем'єр-міністром незалежної України (1992—1993). Він був обраний на пост Президента України у другому турі президентських виборів 1994 р., отримавши 52 % голосів виборців (в основному на Сході та Півдні України). На наступних президентських виборах у 1999 р. більшість голосів за його кандидатуру було зібрано у північно-західних регіонах. Тобто він змінив цивілізаційну орієнтацію і став прихильником економічного націоналізму.

¹ Кампо В.М. Чи потрібна була конституційна демократія для становлення соціально зорієнтованої ринкової економіки в Україні у 1994—2004 роках? (критичні роздуми з приводу однієї статті). *Економіка та право*. 2018. № 3 (51). С. 101—117. <http://doi.org/10.15407/econlaw.2018.03.101>

² Див.: Stec A. *Pozycja ustrojowa prezydenta w systemie konstytucyjnym Ukrainy (1991—2012)*. Львів: Каменярь, 2014. 339 с.

З 19 липня 1994 до 23 січня 2005 р. Л. Кучма обіймав посаду Президента України два терміни поспіль. За цей час він пройшов фундаментальну метаморфозу — від номенклатурного керівника, пов'язаного з комуністичним партапаратом (зі слабким знанням української мови), до особистості, яка значно зміцнила українську державність, становище української мови тощо. Президентство Л. Кучми також було пов'язано із упровадженням європейських спільних демократичних цінностей, які відстоював і пропагував провісник Конституції незалежної України, перший голова Конституційного Суду України проф. Л. Юзьков (1938—1995). Дані цінності стосувались конституційної демократії, гідності та прав людини, верховенства права тощо.

Водночас за Президентом України Л. Кучмою тягнувся негативний баласт звичок і практик, що були «родом» з Радянського Союзу. Дотримуючись філософії, що «гроші переважають цінності», він сприяв формуванню олігархії, втручанню великого бізнесу у державну політику. Проте розвиток демократичної, соціальної та правової держави в Україні не зупинявся, хоча і був пригальмований. Тож держава Україна може мати різні моделі: найгармонійнішою соціальною і конституційною демократією, зорієнтованою на економіку в Європі, є Швеція, на відміну від, наприклад, зорієнтованого тільки на економічний результат авторитарного Китаю.

Враховуючи значну кількість проведених економічних реформ, ініціювання створення нових конституційних інститутів, зміцнення внутрішньої та зовнішньої безпеки України, протидію її втягуванню у політичну інтеграцію країн СНД, Президента України Л. Кучму можна назвати ефективним реформатором української державності. Відразу після обрання його на цей пост у червні 1994 р. Леонід Данилович став готувати реформу економіки. Ще у тому ж році він підготував програму «Шляхом радикальних економічних реформ», з якою виступив у Верховній Раді України, а згодом затвердив її своїм Указом.

Можна ще згадати про процес ухвалення сучасної Конституції України 1996 р. (до цього діяв Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України від 08.06.1995), до якого був причетний Президент України Л. Кучма. А також про його роль

у формуванні рівноправної економічної співпраці з країнами Європейського Союзу, Росією та іншими державами світу, у стабілізації політичної системи, ринкової економіки (особливо валюти — через вихід у 1995 р. з рубльової зони та уведення у 1996 р. національної валюти — гривні), у покращенні відносин держави з національними меншинами, а також у розвитку зовнішньої політики. Отже, ми бачимо цікаву картину успішної діяльності Л. Кучми як глави держави.

Серед невдач Президента України Л. Кучми потрібно назвати: довготривале нерозмежування державного кордону з Росією та Білоруссю, порушення свободи слова, масове залучення державних службовців до виборчих кампаній, що призвело до двох серйозних політичних криз 1999—2000 та 2004—2005 рр. Виникали проблеми у стосунках із країнами Заходу та Росією через будівництво саркофага навколо Чорнобильської АЕС тощо. На жаль, багато елементів економічної моделі України Л.Д. Кучма запозичив у країн Азії, де діяли авторитарні методи здійснення державної влади (наприклад у Китаю). Хоча там були високі темпи економічного розвитку, але Україна потребувала конституційної демократії.

24.03.2011 колишній Президент України Л. Кучма став підозрюваним у справі про викрадення та вбивство українського журналіста Г. Гонгадзе, який загинув 16.09.2000. Досудове кримінальне розслідування не знайшло доказів його вини, але ЗМІ та певні політичні сили все-таки створили відповідний політичний міф. Справа про вбивство пана Г. Гонгадзе не закрита, і час від часу з'являються нові факти та дослідження. Це вбивство та його публічне обговорення змінило відношення суспільства до Президента України Л. Кучми, який фактично змушений був змінити свою внутрішню політику, чим скористався бізнес і швидко почав розвиватися.

На цей парадокс вказується у статті судді КСУ у відставці В. Кампа, з більшістю тез якої я згоден. Проте важко погодитися з його твердженнями про творення в Україні середнього класу — це фікція. Очевидно, що такий клас повинен існувати, і в багатьох розвинутих державах він стимулює розвиток держави. Однак, на жаль, в Україні, з одного боку, існує багата олігархія та високооплачувані урядовці, а з другого — бідні люди, яким доводиться вижи-

вати з місяця в місяць, і багато з них мусить емігрувати на роботу за кордон.

Певною невдачею Президента України Л. Кучми також була земельна реформа і регуляція права власності на землю. Державна влада мусить звертати особливу увагу на те, щоб український чорнозем як величезний державний скарб знову не опинився у руках чужинців, як це було сотні років тому, а українці не залишилися б кріпаками ХХІ ст.

Підводячи підсумки нашого бачення проблем полемічної статті судді КСУ у відставці В. Кампа, слід зазначити, що важливим її елементом є акцентування уваги на нових конституційних ідеях, які були сформовані в українському пострадянському просторі завдяки

зусиллям, зокрема, проф. Л. Юзькова. Треба висловити вдячність авторові статті, який започаткував обговорення дуже важливої теми: становлення сучасної конституційної демократії, яка не може діяти без прозорої ринкової економіки, зорієнтованої у наш складний і суперечливий час на інтереси українського суспільства.

*А. СТЕЦЬ,
доктор філософії (PhD), політолог,
радник з правових питань,
спеціаліст з експертизи документів,
викладач факультету права та адміністрації
Зеленогурський університет,
м. Зелена Гура, Республіка Польща
© orcid.org/0000-0002-3014-2400*